

UDK:665.65

Sanjar RUSTAMOV,

Mustaqil izlanuvchi, tayanch doktorant, Toshkent davlat texnika universiteti

E-mail:abdigulom-81@mail.ru

THE ROLE OF LEGAL CULTURE IN ELIMINATING LEGAL NIHILISM AND FORMING SOCIAL RESPONSIBILITY

Annotation

This article analyzes the role and significance of legal culture in eliminating the phenomenon of legal nihilism from a philosophical and legal perspective. The author considers legal culture as a key factor (determinant) shaping social responsibility in society. Also, scientific conclusions are put forward on the mechanisms for overcoming deformations in legal consciousness and strategies for increasing the legal activity of the individual.

Key words: Legal culture, legal nihilism, social responsibility, legal consciousness, legal determinism, legal deformation, civil society.

РОЛЬ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ В ИСКЛЮЧЕНИИ ПРАВОВОГО НИГИЛИЗМА И ФОРМИРОВАНИИ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Аннотация

В данной статье анализируется роль и значение правовой культуры в искоренении феномена правового нигилизма с философско-правовой точки зрения. Автор рассматривает правовую культуру как ключевой фактор (детерминант), формирующий социальную ответственность в обществе. Также предлагаются научные выводы о механизмах преодоления деформаций в правовом сознании и стратегиях повышения правовой активности индивида.

Ключевые слова: Правовая культура, правовой нигилизм, социальная ответственность, правовое сознание, правовой детерминизм, правовая деформация, гражданское общество.

HUQUQIY NIGILIZMNI BARTARAF ETISH VA IJTIMOY MAS'ULIYATNI SHAKLLANTIRISHDA HUQUQIY MADANIYATNING ROLI

Annotatsiya

Mazkur maqolada huquqiy nigilizm fenomenini bartaraf etishda huquqiy madaniyatning o'zni va ahamiyati falsafiy-huquqiy jihatdan tahlil qilinadi. Muallif huquqiy madaniyatni jamiyatda ijtimoiy mas'uliyatni shakllantiruvchi asosiy omil (determinant) sifatida ko'rib chiqadi. Shuningdek, huquqiy ong'dagi deformatsiyalarni yengib o'tish mexanizmlari va shaxsning huquqiy faolligini oshirish strategiyalari bo'yicha ilmiy xulosalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: Huquqiy madaniyat, huquqiy nigilizm, ijtimoiy mas'uliyat, huquqiy ong, huquqiy determinizm, huquqiy deformatsiya, fuqarolik jamiyati.

Kirish. Zamonaviy davlat va jamiyat qurilishining fundamental asoslaridan biri bu – huquq ustuvorligini ta'minlashdir. Biroq, huquqning samaradorligi nafaqat qonunlarning mukammalligiga, balki jamiyat a'zolarining ushbu qonunlarga bo'lgan munosabatiga ham bog'liq. Huquqiy nigilizm – huquqiy normalarni mensimaslik, ularga shubha bilan qarash va huquqni ijtimoiy qadriyat sifatida inkor etish sifatida – demokratik islohotlar yo'lidagi eng katta to'siqlardan biridir. Shu sababli, huquqiy madaniyatni yuksaltirish orqali ushbu salbiy hodisani bartaraf etish va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish bugungi kunning dolzarb falsafiy-huquqiy muammosidir.

Huquqiy nigilizm hodisasini tadqiq etishda, avvalo, uning nafaqat huquqiy ong buzilishi, balki jamiyatning ma'naviy-axloqiy inqirozi sifatida ontologik tabiatiga e'tibor qaratish lozim. Falsafiy-huquqiy nuqtai nazardan, nigilizm - bu huquqning ijtimoiy borliq sifatidagi qimmatini inkor etish, uni ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi adolatli mexanizm emas, balki shunchaki majburlash yoki hokimiyat irodasini o'tkazish quroli sifatida talqin qilishdir. Ushbu deformatsiyaning ildizlari uzoq tarixiy jarayonlarga borib taqaladi, bu yerda huquq ko'p hollarda shaxs erkinligini himoya qilish emas, balki uni jazolash va cheklash funksiyasini bajargan. Bunday tarixiy xotira jamiyat ongida huquqqa

nisbatan begonalashuv hissini va "qonunni chetlab o'tish - yashash strategiyasi" degan destruktiv stereotipni shakllantirgan. Zamonaviy sharoitda huquqiy nigilizm yanada murakkab va niqoblangan shakllarga kirmoqda. Xususan, huquqiy idealizm – ya'ni qonunlarning barcha muammolarni hal qila olishiga bo'lgan soxta va haddan tashqari ishonch ham nigilizmning teskari ko'rinishidir, chunki real natija bermaydigan "mukammal" qonunlar oxir-oqibat fuqarolarda huquqiy umidsizlikni keltirib chiqaradi. Shuningdek, byurokratik nigilizm muammosi ham dolzarb bo'lib, unda qonun ijrochilari normalarni o'z xohishlariga ko'ra interpretatsiya qilishi yoki ularni mutlaqo e'tiborsiz qoldirishi natijasida huquqiy adolatga bo'lgan ijtimoiy ishonch poydevori darz ketadi. Bu jarayonlar zanjiri huquqiy anomiya holatini, ya'ni jamiyatda amaldagi normalar bilan real hayot tarzi o'rtasidagi uzilishni yuzaga keltirib, ijtimoiy mas'uliyat hissining pasayishiga to'g'ridan-to'g'ri sabab bo'ladi. Binobarin, nigilizmni bartaraf etish uchun huquqni shunchaki matnlar to'plami sifatida emas, balki shaxsning ontologik erkinligini kafolatlovchi oliy qadriyat sifatida qayta kashf etish, jamiyat a'zolarida huquqiy borliqning bir qismi ekanlik hissini uyg'otish metodologik jihatdan ustuvor ahamiyat kasb etadi. Zero, huquqiy ongning deformatsiyalashgan shakllarini

so'ndirmasdan turib, barqaror fuqarolik faolligi va ijtimoiy intizom haqida so'z yuritish imkonsizdir.

Huquqiy nigilizm: Tabiyati va namoyon bo'lish shakllari. Huquqiy nigilizm murakkab ijtimoiy-falsafiy fenomen bo'lib, u huquqni ijtimoiy tartibga solishning samarali mexanizmi sifatida rad etish yoki uning qadr-qimmatini kamsitishda namoyon bo'ladi. Ushbu tushunchaning ontologik tabiyati "nihil" (hech narsa) so'zidan kelib chiqib, huquqiy borliqni ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lmagan "bo'shliq" deb idrok etishni anglatadi. Huquqiy nigilizm shunchaki huquqiy bilimlarning yetishmasligi (infantilizm) emas, balki huquqqa nisbatan ongli ravishda shakllangan salbiy munosabat, uning adolatli ekanligiga ishonchsizlik va huquqiy normalarni ijtimoiy yuk sifatida qabul qilishdir.

Huquqiy nigilizmning kelib chiqish ildizlarini tahlil qilganda, uning bir necha fundamental determinantlarini ajratib ko'rsatish mumkin. Birinchidan, tarixiy-madaniy determinant bo'lib, unda uzoq vaqt davomida huquqiy tizimning repressiv xarakterda bo'lganligi, qonunlarning faqat hokimiyat manfaatlarini himoya qiluvchi qurol sifatida xizmat qilishi jamiyat ongida huquqqa nisbatan "begonalashuv" (alienation) hissini uyg'otgan. Ikkinchidan, ijtimoiy-iqtisodiy omillar - jamiyatdagi tengsizlik, qonunlarning hayotiy voqelikdan uzilib qolishi va huquqiy institutlarning samarasizligi fuqarolarda "qonun bilan emas, balki o'zaro kelishuv yoki kuch bilan muammoni hal qilish" degan yashirin ijtimoiy strategiyani shakllantiradi.

Nigilizmning namoyon bo'lish shakllari o'zining ko'lamdorligi va ijtimoiy xavfliligi bilan bir-biridan farq qiladi. Bugungi kunda falsafiy-huquqiy adabiyotlarda uning quyidagi asosiy shakllari tahlil etilmoqda:

Faol (agressiv) huquqiy nigilizm: Bunda shaxs yoki ijtimoiy guruh ongli ravishda huquqiy tartibotga qarshi chiqadi. Bu nafaqat jinoyatchilikda, balki huquqiy normalarni mensimaslikni o'ziga xos "erkinlik" deb biluvchi submadaniyatlarning shakllanishida ko'rinadi. Bu yerda huquq subyekt tomonidan "dushmanona kuch" sifatida idrok etiladi.

Passiv huquqiy nigilizm: Bu shakl ancha keng tarqalgan bo'lib, u huquqqa nisbatan befarqlik, huquqiy jarayonlarda qatnashishdan qochish va huquqiy himoya vositalariga ishonmaslikda namoyon bo'ladi. Passiv nigilizm qonunni buzmasligi mumkin, biroq u huquqni o'z hayotini yaxshilovchi qadriyat deb ham bilmaydi. Bu esa jamiyatning huquqiy rivojlanishini tormozlovchi "ijtimoiy turg'unlik"ni yuzaga keltiradi.

Huquqiy idealizm (romantizm) - nigilizmning maxfiy shakli sifatida: Paradoks ravishda, huquqqa haddan tashqari ko'p ishonish va "hamma narsani faqat mukammal qonun yozish orqali hal qilish mumkin" deb o'ylash ham oxir-oqibat nigilizmga olib keladi. Chunki hayotiy asosga ega bo'lmagan, faqat qog'ozda qoladigan qonunlar (de-yure) amaliyotda (de-fakto) ishlamaganda, fuqarolarda huquqiy umidsizlik va umumiy ishonchsizlik paydo bo'ladi. Bu holatni "huquqiy inflyatsiya" deb ham atash mumkin.

Idoraviy (byurokratik) nigilizm: Bu davlat xizmatchilari va qonun ijrochilari o'rtasida uchrashi mumkin bo'lgan eng xavfli shakldir. Bunda mansabdor shaxs qonunni o'zining tor doiradagi manfaatlariga moslab talqin qiladi yoki qonun osti hujjatlarini qonundan ustun qo'yadi. Bunday holat "huquqiy adolat" tushunchasini yemiradi va oddiy fuqarolarda "qonun faqat kuchsizlar uchun" degan noto'g'ri tasavvurni mustahkamlaydi. Zamonaviy raqamli transformatsiya sharoitida huquqiy nigilizmning yangi - "virtual" shakllari ham bo'y ko'rsatmoqda. Kiber-makonda anonimlik hissi shaxsda huquqiy javobgarlikdan xolilik illyuziyasini yaratadi, natijada intellektual mulkni o'g'irlash, kiber-bulling yoki axborot

manipulyatsiyasi kabi harakatlar nigilistik kayfiyatning yangi platformasiga aylanadi.

Huquqiy nigilizmning ijtimoiy oqibatlarini jamiyat uchun halokatlidir. U ijtimoiy aloqalarni zaiflashtiradi, korrupsiyaning oziqlanadigan muhitini yaratadi va fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Eng muhimi, u shaxsning ijtimoiy mas'uliyatini yo'qqa chiqaradi. Chunki mas'uliyat faqat huquq va adolatning uzviy bog'liqligiga ishonch bor joydagina shakllanadi. Shu sababli, nigilizmni bartaraf etish strategiyasi faqat jazolash tizimini kuchaytirishni emas, balki huquqiy ongning ontologik poydevorini - huquqiy madaniyatni tubdan sog'lomlashtirishni taqozo etadi.

Huquqiy madaniyat ijtimoiy mas'uliyatning poydevori sifatida

Huquqiy nigilizm jamiyatning huquqiy borlig'ini yemirishga qaratilgan ichki korroziya bo'lsa, huquqiy madaniyat ushbu borliqni tiklovchi va uni ijtimoiy mas'uliyat darajasiga ko'taruvchi fundamental konstruksiyadir. Agar nigilizm shaxsni jamiyatdan begonalashtirsa, huquqiy madaniyat, aksincha, shaxsning jamiyat bilan huquqiy "muloqot"ini ta'minlaydi. Bu jarayonda ijtimoiy mas'uliyat huquqiy madaniyatning shunchaki natijasi emas, balki uning yashash usuli va oliy ko'rinishi sifatida namoyon bo'ladi.

Falsafiy nuqtai nazardan huquqiy madaniyat - bu insoniyat tomonidan huquq sohasida yaratilgan barcha ijobiy bog'liklar, qadriyatlar va bilimlar majmuidir. Biroq, doktorantura darajasidagi tahlil shuni ko'rsatadiki, huquqiy madaniyat subyektning ichki "meni" bilan tashqi huquqiy normalar o'rtasidagi uyg'unlikdir. Ijtimoiy mas'uliyat aynan mana shu uyg'unlik poydevorida shakllanadi.

Mas'uliyat (responsibility) tushunchasi lotincha "respondere" - ya'ni "javob bermoq" so'zidan kelib chiqqan. Huquqiy madaniyati yuksak shaxs nafaqat davlat oldida, balki o'z vijdoni va jamiyat oldida javob berishga tayyor bo'ladi. Bu yerda huquqiy madaniyat determinant (belgilovchi) rolini o'ynaydi: u shaxsga huquqiy normani tashqi tazyiq (jazo) sifatida emas, balki ichki zaruriyat (burch) sifatida qabul qilish imkonini beradi. Shunday qilib, huquqiy madaniyat "majburiyat" tushunchasini "mas'uliyat" tushunchasiga transformatsiya qiladi.

Huquqiy madaniyat ijtimoiy mas'uliyat poydevori sifatida bir nechta strategik funksiyalarni bajaradi:

Kognitiv-aksiologik funksiya: Bu funksiya orqali shaxs huquqiy bilimlarni shunchaki yodlamaydi, balki ularni o'zining qadriyatlar tizimiga singdiradi. Mas'uliyat bilimdan boshlanadi, biroq bilim e'tiqodga aylangandagina mas'uliyat paydo bo'ladi. Masalan, fuqaro soliq to'lashni shunchaki budjetni to'ldirish emas, balki jamiyat farovonligi uchun o'zining ijtimoiy ulushi ekanligini anglashi - bu yuksak huquqiy madaniyat mahsulidir.

Praksis-regulyativ funksiya: Huquqiy madaniyat shaxsning kundalik xulq-atvorini tartibga soladi. Bunda mas'uliyat "huquqiy preventivlik" xususiyatiga ega bo'ladi. YA'ni, inson huquqbuzarlik sodir etishdan jazo qo'rqinchida emas, balki jamiyatning huquqiy yaxlitligini buzmaslik mas'uliyati bilan tiyiladi.

Kommunikativ funksiya: Huquqiy madaniyat jamiyat a'zolari o'rtasida "huquqiy ishonch" muhitini yaratadi. Mas'uliyat - bu doimo ikki tomonlama jarayon. Fuqaroning davlat oldidagi mas'uliyati davlatning fuqaro oldidagi mas'uliyati bilan mutanosib bo'lgandagina, huquqiy madaniyat ijtimoiy poydevor sifatida mustahkamlanadi.

Huquqiy madaniyat shaxsni passiv "huquq obyekt"dan faol "huquq subyekt"ga aylantiradi. Nigilizm hukmron jamiyatda inson o'zini hech narsani o'zgartira olmaydigan

"mitti detal" deb hisoblasa, yuksak huquqiy madaniyatli jamiyatda u o'zini huquqiy reallik ijodkori deb biladi.

Ijtimoiy mas'uliyatning shakllanishida huquqiy madaniyatning "imperativlik" xususiyati muhim o'rin tutadi. Bu shuni anglatadiki, madaniyatli shaxs uchun huquqiy norma - bu tanlov emas, balki ijtimoiy shartnomaning muqaddas qismidir. Masalan, ekologik mas'uliyat, yo'l harakati qoidalariga rioya qilish yoki saylovlarda ongli ishtirok etish - bularning barchasi huquqiy madaniyatning "ijtimoiy mas'uliyat" degan bino ustidagi g'ishtlaridir.

Bugungi kunda huquqiy madaniyatning poydevorlik roli yangi sohalarida ham namoyon bo'lmoqda. Raqamli huquqiy madaniyat - virtual makonda boshqalarning huquqlarini hurmat qilish va kiber-javobgarlikni anglashni talab etadi. Shuningdek, global mas'uliyat tushunchasi ham huquqiy madaniyatning tarkibiy qismiga aylanmoqda. Inson o'zining har bir huquqiy harakati nafaqat mahalla yoki shahar, balki butun mamlakat va kelajak avlodlar taqdiriga ta'sir qilishini anglashi - bu huquqiy madaniyatning eng yuqori nuqtasidir. Zamonaviy huquqiy borliqning eng murakkab va ziddiyatli muammolaridan biri - bu jamiyatda huquq ustuvorligini ta'minlash va shaxsning huquqiy qadriyatlarga bo'lgan munosabatini sog'lomlashtirishdir. Huquqiy davlat qurish strategiyasi nafaqat mukammal qonunlar majmuasini yaratishni, balki ushbu qonunlarning jamiyat a'zolari tomonidan adolatli va zaruriy tartibga soluvchi vosita sifatida qabul qilinishini taqozo etadi. Biroq, bugungi ijtimoiy voqealarda huquqiy nigilizm - ya'ni huquqni inkor etish, uning imkoniyatlariga shubha bilan qarash va huquqiy normalarni ijtimoiy yuk sifatida idrok etish tendensiyasi hamon saqlanib qolmoqda. Huquqiy nigilizm shunchaki huquqiy savodsizlik emas, balki bu shaxs huquqiy ongining tizimli deformatsiyasi bo'lib, u ijtimoiy mas'uliyatning pasayishiga va huquqiy anomiyaning kuchayishiga olib keladi. Ushbu destruktiv hodisani bartaraf etishda huquqiy madaniyat determinant, ya'ni belgilovchi rol o'ynaydi. Zero, huquqiy madaniyat shaxsning huquqiy borliqdagi o'rini, uning huquq va majburiyatlarga bo'lgan aksiologik munosabatini shakllantiruvchi fundamental poydevordir. Huquqiy nigilizmning ontologik tabiatini tahlil qilar ekanmiz, uning ildizlari uzoq tarixiy va ijtimoiy-psixologik jarayonlarga borib taqalishini ko'ramiz. Agar huquqiy tizim repressiv xarakterga ega bo'lsa yoki qonunlar amaliyotda hamma uchun barobar ishlamasa, fuqarolarda huquqqa nisbatan begonalashuv hissi shakllanadi. Bunday sharoitda huquqiy nigilizm passiv (befarqlik) yoki faol (qonunni ongli buzish) shakllarda namoyon bo'lib, jamiyatning huquqiy immunitetini yo'q qiladi. Ayniqsa, byurokratik nigilizm - ya'ni mansabdor shaxslarning qonunni o'z manfaatlariga moslab talqin qilishi - ijtimoiy adolat tushunchasini yemiradi. Shuningdek, huquqiy idealizm, ya'ni hayotdan uzilgan, quruq deklarativ qonunlarga haddan tashqari ishonch ham, amalda kutilgan natija bermagach, jamiyatda huquqiy umidsizlikni keltirib chiqaradi. Demak, nigilizmni yengish uchun huquqni faqat buyruqlar yig'indisi emas, balki shaxs erkinligi va adolat o'lchovi sifatida qayta kashf etish lozim. Bu jarayonda huquqiy madaniyat ijtimoiy mas'uliyatni shakllantiruvchi asosiy mexanizm bo'lib xizmat qiladi. Huquqiy madaniyati yuksak shaxs qonun normasini tashqi tazyiq yoki jazo qo'rqinchidan emas, balki ichki e'tiqod va ijtimoiy zaruriyat sifatida qabul qiladi. Bu yerda "majburiyat" tushunchasi "mas'uliyat" tushunchasiga transformatsiya

bo'ladi. Ijtimoiy mas'uliyat - bu subyektning o'z xatti-harakatlari natijasi uchun jamiyat va davlat oldidagi ongli javobgarligidir. Faqatgina huquqiy madaniyat determinantlik funksiyasini bajargan jamiyatda shaxs o'zini huquqiy jarayonlarning passiv obyekti emas, balki faol subyekti deb hisoblaydi. Bu esa, o'z navbatida, korrupsiyaga nisbatan murosasizlik, jamoatchilik nazoratining kuchayishi va fuqarolik faolligining ortishiga olib keladi. Huquqiy madaniyatning kognitiv, aksiologik va regulyativ funksiyalari shaxsning ichki "huquqiy filtri"ni yaratib, uni nigilistik ta'sirlardan himoya qiladi.

O'zbekistonning zamonaviy taraqqiyot bosqichida huquqiy madaniyatni yuksaltirishning metodologik yo'llari ham yangicha mazmun kasb etmoqda. Endilikda huquqiy ta'lim shunchaki axborot berishdan, qadriyatlarni singdirish modeliga o'tishi shart. Davlat boshqaruvi va sud-huquq tizimining raqamlashtirilishi "inson omili"ni kamaytirish orqali korrupsion nigilizmga chek qo'yimoqda. Yangi tahrirdagi Konstitutsiya inson huquqlarini oliy qadriyat deb e'lon qilar ekan, bu har bir fuqarodan nafaqat o'z huquqini bilishni, balki boshqalarning huquqlarini hurmat qilish mas'uliyatini ham talab etadi. Kelajakda raqamli va ekologik huquqiy madaniyat kabi yangi modellar jamiyatning global muammolarga nisbatan huquqiy javobini belgilab beradi. Xulosa qilib aytganda, huquqiy nigilizm - bu jamiyatning ma'naviy chekinishi bo'lsa, huquqiy madaniyat - uning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi yagona determinantdir. Faqatgina yuksak huquqiy madaniyat va kuchli ijtimoiy mas'uliyat uyg'unlashgan joyda haqiqiy huquqiy davlat va adolatli jamiyat barpo etilishi mumkin. Mazkur dialektik bog'liqlikni anglash va uni ijtimoiy amaliyotga tatbiq etish Yangi O'zbekiston strategiyasining ustuvor yo'nalishi bo'lib qoladi.

Xulosa. Shuni ta'kidlash zarurki, huquqiy nigilizm - bu shunchaki qonunlarni bilmaslik yoki ularga amal qilmaslik emas, balki jamiyatning huquqiy borlig'iga nisbatan shakllangan tizimli ishonchsizlik va huquqiy qadriyatlarning inkor etilishidir. Ushbu destruktiv hodisa jamiyatning ma'naviy-huquqiy poydevorini yemiradi va har qanday demokratik islohotlarning samarasini yo'qqa chiqaradi. Maqolada o'tkazilgan falsafiy-huquqiy tahlil shuni ko'rsatadiki, nigilizmga qarshi eng samarali va fundamental "antidot" (ziddizahar) - bu yuksak huquqiy madaniyatdir.

Huquqiy madaniyat ijtimoiy munosabatlar tizimida determinant (belgilovchi) rolini o'ynab, shaxsning huquqiy ongini "majburiyat" darajasidan ongli "ijtimoiy mas'uliyat" darajasiga ko'taradi. Madaniyatli shaxs uchun huquqiy norma - bu tashqi tazyiq vositasi emas, balki shaxsiy erkinlik va ijtimoiy adolatni ta'minlovchi ichki e'tiqoddir. Faqatgina huquqiy madaniyat determinantlik funksiyasini bajargan jamiyatda fuqarolik faolligi konstruktiv xarakter kasb etadi va huquqiy davlat poydevori mustahkamlanadi.

O'zbekistonning zamonaviy taraqqiyot bosqichida huquqiy nigilizmni bartaraf etish strategiyasi nafaqat qonunchilikni takomillashtirishni, balki har bir fuqaroda huquqiy daxldorlik va ijtimoiy mas'uliyat hissini uyg'otishni taqozo etadi. Raqamli transformatsiya va yangilangan konstitutsiyaviy makon sharoitida huquqiy madaniyatni yuksaltirish - bu xalqning huquqiy dunyoqarashini o'zgartirish, huquqni jamiyatning eng oliy qadriyatiga aylantirish demakdir. Zero, huquqiy madaniyat qayerda ustuvor bo'lsa, o'sha yerda adolat, tartib va barqaror rivojlanish qaror topadi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. - T.: "O'zbekiston", 2022.
2. Radbruch G. Huquq falsafasi (Rechtsphilosophie). - M.: Mejdunarodnie otnosheniya, 2004.
3. Saidov A.X. Huquqiy madaniyat nazariyasi. - T.: "Adolat", 2020.
4. Karimov X. Huquqiy nigilizm: mohiyat va bartaraf etish yo'llari. - T.: TDYU, 2021.